

İNCƏSƏNƏT

UOT 792.03

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.1.297>

ƏLİ QƏHRƏMANOV

MAARİF VƏ MƏDƏNİYYƏT FƏDAİSİ – HƏSƏN SƏFƏRLİ

Məqalədə istedadlı pedaqoq, aktyor, rejissor, Əməkdar müəllim Həsən Səfərlinin həyat və yaradıcılığından bəhs olunur. O, mənalı və ibrətamiz ömründə müəllimliklə yanaşı, Naxçıvan teatrının təşəkkülündə və formalaşmasında, repertuarının zənginləşməsində mühüm rol oynamışdır. Özünün və digər rejissorların quruluş verdiyi tamaşalarda oynadığı zəngin mədəniyyətli – Müsyö Jordan, Molla İbrahimxəlil, Fərhad, Fəxrəddin, Şeyx Əhməd, Dövlət bəy, Şeyda, Şeyx Sədra, Qaçaq Kərəm, Süleyman, Sərvər, İbn Səlam və s. obrazlarıyla tamaşaçılarım rəğbətini qazanmışdır. Həmçinin quruluş verdiyi – “Hacı Qara”, “Bəxtsiz cavan”, “Dağılan tifaq”, “Müsibəti-Fəxrəddin”, “Kef içində”, “Laçın yuvası”, “Müfəttiş”, “Ölülər”, “Oktay Eloğlu”, “Aydın”, “Şeyda”, “Nadir şah”, “Aşiq Qərib”, “Əlli yaşında cavan”, “Arşın malalan”, “Məşədi İbad”, “Şah Abbas və Xurşidbanu”, “Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərəm” və s. dram, musiqili əsərlərin tamaşalarında onun özünəməxsus rejissorluq keyfiyyətləri diqqət mərkəzinə çəkilir. Bunlarla yanaşı onun “Rüşdiyyə”, “Məktəbi-xeyriyyə” məktəblərində, Naxçıvan Müəllimlər Seminariyasında, Pambıqçılıq Texnikumunda, İkiillik Müəllimlər İnstitutundakı pedaqoji fəaliyyətindən söz açılır. Məqalə arxiv sənədləri, dövrü mətbuat materialları və xatirələr əsasında hazırlanmışdır.

Açar sözlər: *Həsən Səfərli, pedaqoq, aktyor, rejissor, səhnə.*

Giriş. Bütün xalqların tarixinə nəzər yetirdikdə onların milli mədəniyyəti ilə seçilən nadir şəxsiyyətləri olduğunun şahidi olarkən həmin şəxsiyyətlərin yaradıcılığını izlədikdən sonra həmin xalqın varlığı, mədəni həyatı və milli yüksəlişi haqqında təsəvvür yaranır. Belə nadir şəxsiyyətlərdən biri də 1898-ci ildə Naxçıvan şəhərində dünyaya göz açan, Azərbaycan teatrının 150, Naxçıvan Teatrının 140-cı ilində, anadan olmasının 125 illiyində yad edilən həmyerlimiz, maarif və mədəniyyət təəssübkeşi Həsən Səfər oğlu Səfərli gözlərimiz önündə canlanır. Həsən Səfərli həqiqətən də maarif və mədəniyyət fədaisi idi. O, İrəvan Müəllimlər Seminariyasında təhsil aldığı illərdə dram dərnəyinin fəal üzvü kimi İrəvan şəhərinin teatr truppasında epizodik rollarda oynayır. Təhsilini başa vurub Naxçıvana qayıtdıqdan sonra “Rüşdiyyə”, “Məktəbi-xeyriyyə” məktəblərində müəllimlik edir. Eyni zamanda müəllim həmkarları və eləcə də naxçıvan ziyalıları ilə birlikdə burada təşkil olunan “El güzgüsü”, “Ümid”, “İmdad” dram cəmiyyətlərində iştirak edir. Teatrı ideya, məzmun, üslub və həm də təşkilatca möhkəmləndirməyə çalışır. Teatr həvəskarlarını müxtəlif cəmiyyətlərdə birləşdir-məklə teatrın professionallığını artırmaq üçün böyük səy göstərir. Naxçıvanın ictimai-siyasi tədbirlərində – milli azadlıq və inkişaf uğrunda aparılan mübarizədə yaxından iştirak edir. 1920-ci ildən etibarən Naxçıvan teatrında aktyor, rejissor kimi çalışır. Naxçıvan Müəllimlər Seminariyasında, Pambıqçılıq Texnikumunda, İkiillik Müəllimlər İnstitutundakı pedaqoq kimi fəaliyyət göstərir. Bir sözlə Həsən Səfərli ömrünü Naxçıvanda maarif və mədəniyyətin inkişafına həsr edir.

Həyatı, gənclik illərində ictimai-siyasi fəaliyyəti. Hər bir xalqın milli mədəniyyəti tarixində nadir simalara təsadüf olunur ki, onların vasitəsi ilə həmin xalqın varlığı, mədəni həyatı və milli şöhrəti qol-qanad açır, yüksəliş dövrünə qədəm qoyur. Belə nadir şəxsiyyətlərin

mənəvi dünyası, həyat və mübarizə qüdrəti ümumiləşdirilərək tərəqqipərvər əməllər və arzular aşılır. Xalq da özünün bu cür istedadlı nümayəndələri ilə fəxr edir, o, maarif və mədəniyyət cəbhəsində tanınır, xalqın nəzərində yüksəlir və sonsuz məhəbbət qazanır. Belə insanlardan biri də həmyerlimiz, maarif və mədəniyyət təəssübkeşi Həsən Səfərlidir.

Həsən Səfər oğlu Səfərli 1898-ci il aprel ayının 15-də Naxçıvan şəhərində anadan olub. Naxçıvan şəhər ibtidai məktəbini bitirdikdə sonra təhsilini İrəvan Müəllimlər Seminariyasında davam etdirir. Seminariyanın dram dərnəyinin fəal üzvlərindən olmaqla, İrəvan şəhərinin teatr truppasında epizodik rollarda oynayır. Həsən Səfərli gənclik illərindən Naxçıvan ziyalıları ilə birlikdə teatrı ideya, məzmun, üslub və həm də təşkilatca möhkəmləndirməyə çalışmış, teatr həvəskarlarını müxtəlif cəmiyyətlərdə birləşdirməklə teatrın professionallığını artırmaq üçün böyük səy göstərmişdir. Həsən Səfərli 1917-ci ildə İrəvan Müəllimlər Seminariyasını bitirib doğma şəhərinə qayıdaraq pedaqoji fəaliyyətə başlayır. O, Naxçıvanda müəllimlik etməklə yanaşı, teatr həvəskarlarının hazırladıqları tamaşalarda da fəal iştirak edir. Onun Naxçıvana qayıdışı çox mürəkkəb və qalmaqallı dövrə təsadüf edir. Milli azadlıq və inkişaf uğrunda aparılan mübarizə o dövrdə çarizm milli müstəmləkə zülmünə daha çox məruz qalan müsəlman xalqları arasında xüsusilə güclü idi. Odur ki, Azərbaycanın hər bölgəsində olduğu kimi Naxçıvanda da hakimiyyət uğrunda mübarizə günü-gündən getdikcə güclənirdi. 1917-ci ilin noyabrında Zaqafqaziya Federativ Respublikası və 1918-ci ilin mayın 28-də müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikası yaradıldı. Həmin dövrdə Naxçıvanda da müxtəlif dövlət qurumları yaranır, müxtəlif partiyalar, ictimai təşkilatlar açıq şəkildə fəaliyyətə başlayır.

Xüsusilə Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə tarixi əhəmiyyətli bir çox işlər görülməyə başlayır, xalqın sosial-iqtisadi, siyasi və mədəni həyatında əsaslı dəyişikliklər baş verir. Gənc respublikanın milli iqtisadiyyatı Avropa ölkələri tərəfindən tanınır, dağılmış iqtisadiyyat bərpa olmağa, maliyyə işləri nizama salınmağa, dövlət orqanlarının işi ana dilində qurulmağa başlayır. İctimai həyatın bütün sahələrində, xüsusilə xalq maarifi və mədəniyyəti sahəsində əhəmiyyətli tədbirlər görülür. Respublikanın hər yerində yeni məktəblər, mədəniyyət ocaqları, seminariyalar, pedaqoji kurslar yaradılır, dərslilər nəşr edilir, dövlət kitabxanaları açılır. Naxçıvanda da maarif və mədəniyyət sahələrində mühüm işlər vüsət alır. Lakin bunlara baxmayaraq çar xəfiyyə idarəsi bütün Cənubi Qafqazında, xüsusilə müsəlman ziyalıları üzərində nəzarətini artırır. Xalq kütlələrini köləlikdə saxlamağa cəhd göstərilir, yerli məktəbi, teatrı, maarif müəssisələrini bağlayır, bu sahədə göstərilən hər bir təşəbbüsü boğmağa çalışırdı. Həmin illərdə xəfiyyə idarəsinin amansız senzura və təqibləri, həbslər, sürgünlər Naxçıvanda çox güclü olan ziyalılar dəstəsini xüsusilə müəllimləri və teatr həvəskarlarını qorxuda bilmir. Naxçıvan ziyalıları, müəllimlər, teatr həvəskarları siyasətdən kənar qalmaq, günün daha vacib və siyasi məsələlərini müzakirə edir, xarici müdaxiləçilərə və daşnak partiyasının siyasətinə qarşı mübarizə aparırlar. Bu sahədə gənc müəllim Həsən Səfərli xüsusilə fərqlənirdi.

Yaradıcılığında teatr fəaliyyəti. Həsən Səfərli Naxçıvanda Əliqulu Qəmküsərin rəhbərliyi və Rza Təhmasibin yaxından köməkliyi ilə 1917-ci ildə yaradılan “El güzgüsü” dram cəmiyyətində “Rüşdiyyə” Məktəbinin müəllimləri ilə birlikdə daha fəal iştirak edirdi. O, “El güzgüsü” dram cəmiyyətində “Ölülər” pyesi “1917-ci ilin iyun ayının axırlarında (ikinci dəfə – Ə.Q.) tamaşaya qoyularkən, Əliqulu Qəmküsər – Şeyx Nəsrullah, Rza Təhmasib – İsgəndər, Həsən Səfərli – Hacı Həsən rollarında çıxış edirlər” [5, s. 31].

Həmin il Ə.Qəmküsərin rejissorluğu ilə M.F.Axundovun “Molla İbrahimxəlil – kimyəgər”, Ə.Haqverdiyevin “Bəxtsiz cavan”, Nəcəf bəy Vəzirovun “Müsibəti-Fəxrəddin” əsərləri

tamaşaya qoyulur. M.F.Axundovun “Molla İbrahimxəlil–kimyagər”ində Molla İbrahimxəlil, Ə.Haqverdiyevin “Bəxtsiz cavan”ında Fərhad, Nəcəf bəy Vəzirovun “Müsibəti-Fəxrəddin”ində Fəxrəddin rollarında Həsən Səfərli oynayır.

1918-ci ildə Naxçıvanda yaradılan “İmdad” dram cəmiyyəti üzvləri mart ayının 26-da C.Məmmədquluzadənin “Ölülər” əsərini yenidən tamaşaya qoyurlar. “İmdad” dram cəmiyyətinin fəaliyyəti xürafat nümayəndələrinin xoşuna gəlmədiyindən bu cəmiyyətə qarşı hər cür təzyiq və təqiblərini davam etdirirlər, “İmdad”ın əşyası saxlanılan otağın qapısını açaraq teatra aid bütün əşyalara od vurub yandırır, stolun üstünə isə hədələyici məktub qoyurlar.

Bu hadisə ilə bağlı 1918-ci ilin 26 martında akt tərtib olunur. Həmin aktda göstərilir: “Biz aşağıda imza edənlər: 1. Həsən Səfərli, 2. Əli Xəlilov, 3. Heydər Muradov bu aktı tərtib edirik ona görə ki, 1918-ci sənə, mart ayının 26-da “Ölülər” pyesi tamaşaya qoyulduqdan sonra, axşam qeyri-məlum şəxslər tərəfindən “İmdad” dram cəmiyyətinin yerləşdiyi otağın qapısındakı qıfıl qırılmış içəriyə girilərək, xeyli sayda məşkur əşya aparılmış və itha edilmişdir: 1. Arxalıq (çitdən) – 2 ədəd. 2. Dəri papaq – 3 ədəd. 3. Pərdə – 2 ədəd. 4. Lampa onluq, şüşəsi ilə – 1 ədəd. Bunlardan məədə (başqa) teatra aid qrim üçün rənglər, pariklər və sair yazılı materiallar dağıdılmış və otağın ortasında yandırılmışdır. Gedərkən masanın üzərində “Bir daha “Ölülər” əsərini oynamış olsanız özünüzü də öldürəcəyik” sözləri yazılmış bir məktub da buraxıb getmişlər” [3, s. 41]. Əlbəttə belə hədə-qorxular teatr həvəskarlarının mətanət və əzmini qıra bilmir. Onlar Azərbaycan incəsənəti, o cümlədən teatr sənəti sahəsində mühüm tədbirlər görürdülər.

O dövrdə Naxçıvan məsələsi həm daxildə, həm də beynəlxalq aləmdə müxtəlif mənafelərin toqquşduğu, ziddiyyətlərin kəskinləşdiyi gərgin döyün nöqtələrindən biri olmuşdu. Ermənilərin təqsiri üzündən Naxçıvan bölgəsində baş verən ictimai-siyasi hadisələr elə dəhşətli, faciəli bir şəkil almışdı ki, bunlar Cənubi Qafqazın sərhədləri çərçivəsindən çıxaraq beynəlxalq aləmi düşündürən mühüm problemə çevrilmişdi.

1918-ci il martın 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikasının qurulması, Azərbaycanın müstəqil dövlət elan edilməsi Naxçıvan diyarı əhalisində müəyyən ümidlər yaratdı. Lakin bu ümidlər özünü doğrultmadı. Naxçıvan bölgəsinin əhalisi dəfələrlə bu respublikaya birləşməyə hazır olduğunu bildirsələr də, yaranmış siyasi və beynəlxalq vəziyyət bu işlərin həyata keçməsinə imkan vermədi [1, s. 8-12]. Naxçıvanlılar misilsiz çətinliklərə, təqiblərə, müsibətlərə sinə gərərək milli ləyaqəti uca tutdular, diz çökmədilər, erməni silahlı quldur dəstələrinə layiqli cavab verdilər.

1919-cu ildə ingilis imperialistlərinin köməyi ilə hökumət başına keçən daşnaklar xalqın iqtisadi həyatını pozduqları kimi, mədəni-maarif işlərini də bərhad hala saldılar. “İmdad” cəmiyyətinin çıxışları daşnakları, xürafat nümayəndələrini narahat etdiyindən bu cəmiyyəti dağıtmaqla, tamaşaların göstərilməsinə mane olmağa başladılar. Naxçıvanda teatr binası daşnak quldurları tərəfindən tövləyə çevrilmişdi. Vəziyyət olduqca gərginləşir, teatrın fəaliyyəti zəifləyirdi. Yerli həvəskar aktyorlar il ərzində yalnız bir-iki tamaşanı müxtəlif məkanlarda göstərə bilirdilər. Bu tamaşalar Rəşid bəy Əfəndiyevin “Qonşu-qonşu olsa, kor qızı ərə gedər” və Mirmahmud Kazımovskinin “Molla Cəbi” əsərlərindən ibarət idi. Həmin tamaşalarda Mirzə Ələkbər Sabirin, Əliqulu Qəmküsarin, Əli Nəzminin də şeirlərindən parçaları həvəskar aktyorlar ifa edirdilər.

Bu cür məhrumiyyətlərə baxmayaraq teatr həvəskarları yerli ziyalıların köməkliliyi ilə 1919-cu ildə “Ümid” adlı yeni bir dram cəmiyyəti də təşkil etdilər. Bu cəmiyyət Üzeyir Hacı-

bəyovun “Arşın mal alan” operettasını və Mirzə Fətəli Axundovun “Hacı Qara” komediyasını göstərir. Həsən Səfərli Ü.Hacıbəyovun “Arşın malalan” operettasında Süleyman, M.F.Axundovun “Hacı Qara” komediyasında Heydər bəy rollarında çıxış edir [2, s. 208].

XX əsrin 18-19-cu illəri Naxçıvan diyarının çox çətin dövrü idi. Rusiyada çarizm devrildikdən sonra imperiyanın əksər əyalətlərində olduğu kimi, Naxçıvan bölgəsində də iki hakimiyyətlik yaranmışdı. Bir sıra kapitalist dövlətləri yaranmış mürəkkəb vəziyyətdən istifadə edərək Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan diyarına yiyələnmək üçün cəhdlər göstərirdilər. Həmin dövrdə milli burjuazianın, demokratik fikirli ziyalıların diplomatik səyləri nəticəsində Naxçıvanda Müsəlman Milli Şurası yaradılır.

1918-ci ildə bu bölgənin qarşılaşdığı problemləri dəf etmək üçün həm yerli əhali, həm də Azərbaycan Demokratik hökuməti təxirəsalınmaz işlər görürdü. 1918-ci ilin noyabr ayının 18-də keçmiş Naxçıvan Müsəlman Milli Şurasının üzvləri Araz-Türk Respublikasını yaradırlar. Aradan iki ay ötməmiş 1919-cu ilin yanvar ayında Naxçıvan ingilislər tərəfindən işğal olunur. Bu dövrdə də erməni daşnakları bu bölgəyə yiyələnmək üçün canfəşanlıq edirlər. Qırğınlar başlayır. Bu dövrdə də yerli mürtəcelər aktyorlara divan tutur, tamaşa göstərməyə imkan vermirdilər. “Naxçıvanın Muxtar Respublika statusu əldə etməsi bu bölgənin sonrakı taleyində, onun ərazisinin qorunub saxlanması, təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, iqtisadiyyatının artırılması və eləcə də maarif, mədəniyyət, səhiyyənin inkişaf etdirilməsində də çox mühüm rol oynadı” [3, s. 87]. Sovetləşmənin ilk illərində Naxçıvan ziyalıları böyük həvəslə “Ümid” dram cəmiyyətini yenidən təşkil edirlər. Bu cəmiyyətin 1920-ci il avqustun 12-də göstərdiyi M.F.Axundovun “Hacı Qara” pyesində Həsən Səfərli – Heydər bəy, avqustun 28-də N.Vəzirovun “Müsibəti-Fəxrəddin” faciəsinin tamaşasında isə Fəxrəddin rollarını oynayır [2, s. 210-211].

1921-ci ilin axırlarında Naxçıvanın Fövqəladə Komissarı Bahadır Vəlibəyovun təşəbbüsü ilə həvəskar qadın aktyorları tərəfindən göstərilən “Arşın malalan” musiqili komediyası Həsən Səfərlinin rejissorluğu, Əliqulu ağa Sultanovun suflyorluğu ilə tamaşaya qoyularaq naxçıvanlı qadınlara göstərilir. Tamaşada Süsən Sultanova-Soltan bəy, Dilbər Sultanova-Gülçöhrə, Gövhər Kəngərli – Xala, Günəş Kəngərli – Əsgər, Tovuz Nəcəfova – Süleyman, Xavər xanım (B.Vəlibəyovun həyat yoldaşı) – Asya, Xanım Əliyeva – Vəli və Qəmər Nəcəfova (Əliqulu Qəmküsərin qızı) – Telli rolunda oynamışdılar [5, s. 92]. Əliqulu Qəmküsərin qızı Qəmər Salamzadə (Nəcəfova) sonralar yazırdı: “Yadımdadır ki, Naxçıvanda olduğum bir neçə ay müddətində Qız Məktəbində tamaşaya hazırlanan “Arşın malalan” musiqili komediyasında Telli rolunu mənə tapşırıdılar. Burada iştirak edən qızların içərisində Soltan bəy və Asya rollarını oynayan Dilbər və Süsən Sultanova bacıları ilə indi də görüşüb o illəri xatırlayıram” [9, s. 53]. “Arşın malalan” musiqili komediyasının Naxçıvanda tamaşaya qoyulması o zaman qadın azadlığı və çadraya qarşı mübarizədə, qadınların maarif və mədəniyyətə cəlb edilməsində mühüm rol oynamışdı.

Naxçıvan Teatrı 1920-ci ildə fəaliyyətə başlayanda peşəkar rejissorları yox idi. İlk illərdə yerli aktyorlardan Həsən Səfərli, İsa Musayev və Səməd Mövləvi tamaşalara rejissorluq edirdilər. 1921-1922-ci illərdə Naxçıvan Teatrında Həsən Səfərlinin quruluşuna N.Qoqolun “Evlənmə”, S.S.Axundovun “Laçın yuvası”, Ü.Hacıbəyovun “Məşədi İbad”, “Leyli və Məcnun”, “Şah Abbas və Xurşidbanu”, Z.Hacıbəyovun “Aşıq Qərib” əsərləri tamaşaya qoyulur [14, v. 41].

Xalq artisti Səməd Mövləvi xatirələrində yazır: “1923-cü ilin yayında teatrın tarixinə unudulmaz bir səhifə yazıldı; Azərbaycanın görkəmli səhnə ustası Abbas Mirzə Naxçıvana

gastrola gəldi... Abbas Mirzə öz qastroluna Cəfər Cabbarlının “Aydın” əsəri ilə başladı... O, rolları belə bölmüşdü: Aydın (Abbas Mirzə), Gültəkin (Mərziyə xanım), Dövlət bəy (Həsən Səfərli), Böyükxanım (Tanaildi), Balaxan (Əli Xəlilov), Susanna (İsmət xanım), Mirzə Cavad (Rza İsfəndiyarlı), Pirqulu (Səməd Mövləvi), Səlim (Qurbanəli Abbasov), Surxay (Həmid Mahmudov). Tamaşa böyük müvəffəqiyyətlə keçdi... Abbas Mirzənin hazırladığı ikinci tamaşa Hüseyn Cavidin “Şeyx Sənan” əsəri idi. Böyük sənətkarlıqla yaradılmış bu əsərin tamaşasında rollar aşağıdakı aktyorlara tapşırılmışdı: Şeyx Sənan (Abbas Mirzə), Xumar (Mərziyə xanım), Dərviş (Həsən Səfərli), Platon (Mirhəsən Mirişli), Keşiş (Teymur Qasimov), Kor (Səməd Mövləvi), Serqo (Əli Xəlilov), Şeyx Kəbir (Rza İsfəndiyarlı), Zəhra (İsmət xanım), Nina (Tanaildi)... Abbas Mirzənin Şeyx Sənan rolunda ahəngdar səsi tamaşaya xüsusi gözəllik verirdi. Mərziyə xanım Xumar surətini gürcü qızlarına xas olan gözəllik və əzəməti ilə ifa etdi. Tamaşada Əli Xəlilov, Həsən Səfərli, Teymur Qasimov, Mirhəsən Mirişli, Rza İsfəndiyarlı öz rollarını çox böyük həvəs və məharətlə oynadılar [4, s. 241-242].

Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığının hazırladığı “Naxçıvan milli teatrının qanun layihəsi” Naxçıvan Xalq Komissarları Sovetinin 21 yanvar 1922-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilir [14, v. 2]. Xalq Maarif Komissarlığının 8 fevral 1922-ci il tarixli 28 №-li əmri ilə Naxçıvan ölkəsində bütün teatr işlərini idarə etmək üçün sənaye nəfsə (incəsənət) şöbəsi yaradılır (Dövlət teatrlar direktoriyası). Həmin şöbəyə Həsən Səfərov – sədr, Həmid Mahmudov və Əli Xəlilov üzv təyin olunurlar. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı teatrın maddi cəhətdən təmin edilməsi və truppa saxlanması üçün lazımı vəsait buraxır. [13, v. 4; 12, v. 3].

1922-ci il mart ayının 24-də Naxçıvan Gənclər İttifaqı həvəskar aktyorlarının iştirakı ilə Ü.Hacıbəyovun “Arşın malalan” musiqili komediyasının tamaşası Həsən Səfərlinin rejissorluğu ilə göstərilir. “Tamaşada M.Tahirzadə (Əsgər), Əbdülsəməd Mollazadə (Vəli), Əsgər Rzayev (Süleyman), Həmid Mahmudov (Soltan bəy), Tanya Mirişli (Gülçöhrə), Fərhad Zamanbəyov (Telli) iştirak edirlər [12, v. 41].

1922-ci ilin fevral ayında Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi və Xalq Komissarlar Şurasının çıxardığı qərar mövcubində (əsasında) Naxçıvan Teatrına Naxçıvan Türk Dram Teatrosu adı verilir. Naxçıvan Maarif Komissarlığına bu teatrı müntəzəm şəkllə salmaq və dekorasiya gətirmək üçün lazımı vəsait buraxılır [7, s. 101]. 1923-cü ildə Xalq Maarif Komissarlığının təşəbbüsü ilə teatrın binası əsaslı təmir olunur. Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 1923-cü il 18 oktyabr tarixli 24 №-li qərarı ilə teatr Naxçıvan Dövlət Dram Teatrı adlandırılır. M.F.Axundovun “Hacı Qara” komediyası Həsən Səfərlinin quruluşunda (rəssam Adil Qaziyev) tamaşaya qoyulur. Tamaşada əsas rollarda Əli Xəlilov (Hacı Qara), Həsən Səfərli (Heydər bəy), Tanya Səfərli (Sona), Mirhəsən Mirişli (Ohan yüzbaşı), A.Qasimov (Naçalnik), Heydər Muradov (Səfər bəy), Heydər Məmmədov (Kərəməli) oynayırlar.

Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığının 7 yanvar 1924-cü il tarixli əmri ilə teatrın işini yaxşılaşdırmaq, imkanlarını artırmaq məqsədi ilə Naxçıvan Ölkə Teatr Komitəsi təşkil olunur. Komitəyə Qafar Babayev sədr, Əli Ənnağıyev və Mirzə Məhəmməd Münşiyev üzv təyin olunurlar. Həmin vaxt Naxçıvan Dövlət Dram Teatrına Səməd Allahverdiyev – direktor, Əbdülsəməd Mollazadə (Səməd Mövləvi) – dekorçu, Həsən Səfərov – baş rejissor, Məmmədağlı Qaziyev – suflyor və Mirhəsən Seyidov (Mirişli) nəzarətçi təyin olunurlar. Həsən Səfərli baş rejissor olduğu dörd ay müddətdə teatrın kadr cəhətdən möhkəmlənməsində, repertuarının yenilənməsində müstəsna rol oynayır. Teatrın baş rejissoru kimi Həsən Səfərli Ü.Hacıbəyovun “Məşədi İbad”, “Şah Abbas və Xurşidbanu”, “Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərəm” musiqili

əsərlərinə, C.Məmmədquluzadənin “Ölülər”, C.Cabbarlının “Aydın”, N.Nərimanovun “Nadir şah” pyeslərinə quruluş verir.

Xalq Maarif Komissarlığının 1924-cü il 20 may tarixli qərarı ilə Kazım Ziya Naxçıvan Dövlət Dram Teatrına baş rejissor təyin olunur [11, v. 21]. 1924-cü ilin oktyabrında Kazım Ziyanın quruluşunda göstərilən Hüseyn Cavidin “Şeyda” əsərinin tamaşasında Həsən Səfərli Şeyda rolunda çıxış edir [10].

Naxçıvan teatrında uzun illər aktyorluq edən, sonralar müəllim işləyən Abbas Namazov 1986-cı ilin 30 sentyabrında Naxçıvan teatrının 100 illiyi ərəfəsində yazdığı xatirəsində Həsən Səfərliyə də xatırlayaraq yazırdı: “Sənətə güclü həvəsimiz olduğu üçün Əyyub Abbasov, Əyyub Haqverdiyev və Nəcəf Tağızadə ilə birlikdə Böyük bağın içindəki fəhlə-kəndli klubuna getdik və teatrın müdiri Əli Xəlilova müraciət etdik ki, tamaşalarda iştirak etməyə bizə icazə versin. O, bizi səmimi qəbul etdi. Məşqlərə başladıq. Məşqlər axşamlar aparılırdı. Teatrın rejissoru Həsən Səfərli idi. O, elə adam idi ki, təbiətində və hərəkətlərində aktyorluq əlamətləri özünü qabarıq şəkildə göstərirdi. Hətta bu əlamətlər onda müəllim kimi sinfə girib dərslər deyəndə də özünü bürüzə verirdi. Həsən Səfərli tez-tez texnikum tələbələrinin konsertini də təşkil edir və bu konsertlərdə xora geniş yer verirdi. O, xorda çoxsəsliliyə xüsusi diqqət yetirirdi... Rejissor kimi H.Səfərliyin səciyyəvi keyfiyyətlərindən biri bu idi ki, o, aktyorlara öz rollarına aid geniş məlumat verər və onlara tapşırırdı ki, hər biri ifa edəcəyi rolun həyatdakı tipini tapsın, onu diqqətlə öyrənsin, rol üzərində işləyərkən öyrəndiklərini nəzərə alsın. Əvvəllər teatrda bizə xırda rollar verildilər. Get-gedə təcrübəmiz artdı, böyük rolları da ifa etməyə başladıq” [6, s. 260-261].

Müxtəlif vaxtlarda teatrda quruluşçu və baş rejissor kimi çalışmış Həsən Səfərli Mirzə Fətəli Axundovun “Hacı Qara” (1920-1923), Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin “Bəxtsiz cavan” (1920), “Dağılan tifaq” (1920), “Ac həriflər” (1920), “Ağac kölgəsində” (1922), “Pəri cadu” (1923), “Ağa Məhəmməd şah Qacar” (1923), Nəcəf bəy Vəzirovun “Müsibəti Fəxrəddin” (1920), “Pəhləvənani-zəmanə” (1923), Soltanməcid Qənizadənin “Dursunəli və ballıbadı”, “Xor-xor” (1920), Böyükağa Talıblının “Kef içində” (1922), Mirmahmud Kazımovskinin “Vurhavur”, “Daşım-daşım”(1920, 1924), Şəmsəddin Saminin “Dəmirçi Gavə” (1920), “Gaveyi ahəngər” (1924), Süleyman Sani Axundovun “Laçın yuvası” (1921-1923), İvan Turgenevin “Pulsuzluq” (1920), Vasaq Mədətovun “Qırt-qırt” (1920), Nikolay Qoqolun “Evlənmə” (1921-1922), “Müfəttiş” (1927), Zülfüqar Hacıbəyovun “Evlilik subay” (1921), “Aşiq Qərib”, “Əlli yaşında cavan” (1922), Üzeyir Hacıbəyovun “Arşın mal alan” (1921-1923), “Məşədi İbad” (1922-1923-1924-1927), “Şah Abbas və Xurşidbanu” (1922-1924), “Leyli və Məcnun” (1922-1924), “Əsli və Kərəm” (1921-1924-1926), Cəlil Məmmədquluzadənin “Ölülər” (1923-1924), Cəfər Cabbarlının “Oktay Eloğlu” (1923), “Aydın” (1924-1927), Hüseyn Cavidin “Şeyda” (1924), Nəriman Nərimanovun “Nadir şah” (1924-1927) əsərlərinə verdiyi quruluşlar diqqəti cəlb edirdi.

Nəticə. Bütün göstərilən tarixi faktları ümumiləşdirib qeyd edə bilərik ki, Həsən Səfərli Naxçıvan teatrında müxtəlif vaxtlarda özünün və digər rejissorların quruluş verdiyi dram, faciə və komediya, operetta və musiqili əsərlərin tamaşalarında: “Müsyö Jordan və dərviş Məstəlişah”da Müsyö Jordan, “Lənkəran xanının vəziri”ndə Vəzir, Mirzə Həbib, “Molla İbrahimxəlil kimyəgər”də Molla İbrahimxəlil, “Xırs quldurbasan”da Tarverdi (M.F.Axundov), “Dağılan tifaq”da Nəcəf bəy, Məşədi Cəfər, “Bəxtsiz cavan”da Musa bəy, Fərhad, “Pəri cadu”da Qurban və Əmrah (Ə.Haqverdiyev), “Müsibəti Fəxrəddin”də Fəxrəddin, “Hacı

Qəmbər”də Cəbi (N.Vəzirov), “Ölülər”də Şeyx Əhməd, Hacı Həsən ağa (C.Məmməd-quluzadə), “Dəmirçi Gavə”də Birinci zabit (Ş.Sami), “Sevil”də Babakişi, Atakişi və Məmmədli bəy, “Aydın”da Dövlət bəy, “Od gəlini”ndə Dönməz (C.Cabbarlı), “Şeyda”da Şeyda, “Şeyx Sənan”da Dərviş, Şeyx Sədra və Serqo (H.Cavid), “Hind ixtilaçıları”nda Yüzbaşı və polis (H.Fitrət), “Qaçaq Kərəm”də Qaçaq Kərəm (V.Mcedaşvili), “Arşın malalan”da Süleyman və Soltan bəy, “Məşədi İbad”da Sərvər, Rza bəy, “Ər və arvad”da Mərcan bəy, “Əsli və Kərəm”də Sofi, Keşiş, “Leyli və Məcnun”da İbn Səlam (Ü.Hacıbəyov) və digər müxtəlif xarakterli rollarda oynamışdır.

Həsən Səfərli ömrü boyu pedaqoq kimi də fəaliyyət göstərmiş, Naxçıvanda “Rüşdiyyə”, “Məktəbi-xeyriyyə” məktəblərində, Naxçıvan Müəllimlər Seminariyasında, Pambıqçılıq texnikumunda, İkiillik Müəllimlər İnstitutunda dərs deyir. “Akademiklər – Məmmədcəfər Cəfərov, Həsən Abdullayev, Fərəməz Maqsudov, professor Məmmədhüseyn Təhmasib, şair İslam Səfərli, bəstəkar Nəriman Məmmədov, yazıçı Nağı Nağıyev, rəssamlardan Şamil Qaziyev, Əyyub Hüseynov onun şagird və tələbələri olmuşlar” [8, s. 59].

Həsən Səfərli 1960-cı il may ayının 18-də Naxçıvan MSS Əməkdar müəllimi fəxri adına layiq görülmüşdür. Bu maarif və mədəniyyət fədaisi 1960-cı il iyun ayının 2-də Naxçıvan şəhərində vəfat etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hüseynzadə L. Naxçıvan teatrı tarixindən. III c.: Azərbaycan incəsənəti, Bakı: Azərbaycan EA nəşri, 1950, s. 194-216.
2. Xəlilov Ə. Naxçıvan teatrının tarixi. Bakı: ATC, 1964, 92 s.
3. Məmmədli Q. Azərbaycan teatrının salnaməsi: 2 cildə. 1 c., Bakı: Azərnəşr, 1975, 583 s.
4. Mövləvi S. Naxçıvan teatrında. Səhnədən keçən yollar / Tərtib edənlər: R.Quliyev, A.Paşayev, M.Teymurov. Bakı: Yazıçı, 1983, 280 s.
5. Naxçıvan teatrının salnaməsi. Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 734 s.
6. Namazov A. 1926-1935-ci illərdə Naxçıvan teatrında. Naxçıvan teatrı: Məqalələr, xatirələr / Tərtib edənlər: F.Xəlilov, F.Cəfərov. Naxçıvan: Əcəmi, 2014, 296 s.
7. Nəcəfov R. Cəlil Məmmədquluzadə və Azərbaycan səhnəsi. Cəlil Məmmədquluzadə: Məqalələr və xatirələr / Tərtib edənlər: A.Zamanov, R.İbrahimova, Ə.İbadoğlu. Bakı: Azərbaycan EA nəşriyyatı, 1967, 460 s., s. 71-102.
8. Rəhimli İ., Vəzirov C. Naxçıvan teatrı. Bakı: Aspoliqraf LTD, 350 s.
9. Salamzadə Q. Kiçik pəncərədən görünən dünya. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. 1990, 160 s.
10. “Şərq qapısı” qəz., 1924, 7 noyabr.
11. Naxçıvan MR DA: F. 15, siy. 1, iş 13.
12. Naxçıvan MR DA: F. 40, siy. 4, iş 7.
13. Naxçıvan MR DA: F. 41, siy. 2, iş 3.
14. Naxçıvan MR DA: F. 589, siy. 1, iş 35.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: aliqehreman@yahoo.com

Ali Gahramanov

DEDICATED TO EDUCATION AND CULTURE – HASAN SAFARLI

The article considers the life and work of the talented teacher, actor, director, and honored teacher, Hasan Safarli. In addition to teaching, in his meaningful and instructive life, he played an important role in the origin and development of the Nakhchivan Theater. He participated in enriching the repertoire of this theater, played such roles as Kaa Sheikh Sadra, Gachak Karam, Suleiman, Sarwar, Ibn Salam, etc., and won the sympathy of the audience with his images. He also directed - "Haji Kara", "Unlucky youth", "Collapsing Family", "Fakhreddin's Trouble", "For Pleasure", "Lachin's Nest", "The Inspector General", "The Dead", "Oktay Eloglu", "Aydin", "Sheida", "Nadir Shah", "Ashik Gharib", "Fifty-year-old Youth", "Arshin mal Alan", "Mashadi Ibad", "Shah Abbas and Khurshidbanu", "Leili and Majnun", "Asli and Karam" and other performances. In addition, his teaching activities in the schools "Rushdiyya," "Maktabi-Khairiyya," Nakhchivan Teachers' Seminary, Cotton College, and Biennial Pedagogical Institute are mentioned. The article was prepared based on archival documents, periodicals and memoirs.

Keywords: *Hasan Safarli, teacher, actor, director, stage.*

Али Гахраманов

ПОСВЯТИВШИЙ СЕБЯ ОБРАЗОВАНИЮ И КУЛЬТУРЕ – ГАСАН САФАРЛИ

В статье рассказывается о жизни и творчестве талантливого педагога, актера, режиссера, заслуженного учителя Гасана Сафарли. Помимо преподавательской деятельности, в своей содержательной и поучительной жизни он сыграл важную роль в зарождении и становлении Нахчыванского театра. Он участвовал в обогащении репертуара этого театра, играл такие роли как Шейх Садра, Гачаг Керем, Сулейман, Сарвар, Ибн Салам и др., завоевал симпатию зрителей аудитории своими образами. Он также режиссировал – «Гаджи Гара», «Невезучий юноша», «Распадающаяся семья», «Беда Фахреддина», «В удовольствие», «Лачинское гнездо», «Ревизор», «Мертвецы», «Октай Елоглу», «Айдын», «Шейда», «Надир шах», «Ашуг Гариб», «Пятидесятилетний юноша», «Аршин мал алан», «Мешади Ибад», «Шах Аббас и Хуршидбану», «Лейли и Меджнун», «Асли и Керем» и другие спектакли. Помимо этого, упоминается его педагогическая деятельность в школах «Рушдия», «Мактаби-Хейрия», Нахчыванской учительской семинарии, Хлопковом техникуме, Двухгодичном педагогическом институте. Статья подготовлена на основе архивных документов, материалов периодической печати и мемуаров.

Ключевые слова: *Гасан Сафарли, педагог, актер, режиссер, сцена.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 26.02.2024

Son variant 16.03.2024